

УДК 330.837

Бондаренко С.М.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту**Київського національного університету технологій та дизайну***Бигун М.С.***студент**Київського національного університету технологій та дизайну***Терещенко А.С.***студент**Київського національного університету технологій та дизайну*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто сутність і складові елементи інтелектуального капіталу підприємства, такі як людський, структурний (організаційний), споживчий (інтерфейсний) та соціальний капітали. Людський капітал є ключовим чинником зростання, розвитку та забезпечення конкурентних переваг підприємства. Зроблено оцінку людського капіталу України порівняно з іншими країнами.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, підприємство.

Бондаренко С.М., Бигун М.С., Терещенко А.С. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены сущность и составляющие элементы интеллектуального капитала предприятия, такие как человеческий, структурный (организационный), потребительский (интерфейсный) и социальный капиталы. Человеческий капитал является ключевым фактором роста, развития и обеспечения конкурентных преимуществ предприятия. Выполнена оценка человеческого капитала Украины в сравнении с другими странами.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, предприятие.

Bondarenko S.M., Bihun M.S., Tereshchenko A.S. INTELLECTUAL CAPITAL AS FACTOR OF PROVIDING COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE

The essence and constituent elements of intellectual capital of an enterprise, such as human, structural (organizational), consumer (interface) and social capital are considered. Human capital is a key factor in the growth, development and maintenance of competitive advantages of the enterprise. The estimation of human capital of Ukraine in comparison with other countries is made.

Key words: intellectual capital, human capital, competitive advantages, competitiveness, enterprise.

Постановка проблеми. На початку ХХ ст., коли діловий світ був набагато простішим, ринкову вартість підприємства переважно складала вартість матеріальних активів, зокрема будівель, споруд, устаткування, матеріальних запасів. Отже, ринкова вартість компанії практично збігалася з балансовою. Нині очевидним є відрив ринкової капіталізації підприємства від вартості його матеріальних активів. Різниця між ринковою вартістю підприємства і вартістю його матеріальних активів є показником вартості нематеріальних активів, які характеризуються відсутністю відчутної форми, здатністю принести прибутку та досить тривалим терміном використання. Серед нематеріальних активів одним із найважливіших є інтелектуальний капітал підприємства.

У сучасній теорії управління конкурентними перевагами акцент робиться на так звані м'які фактори успіху, тобто соціально-економічні та морально-психологічні аспекти, такі як, зокрема, інтелектуальний капітал підприємства, корпоративна культура, мотивація персоналу, партнерські відносини, соціальна відповідальність бізнесу. Саме інтелектуальний капітал є конкурентною перевагою високого порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтелектуальний капітал вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні автори. Серед них слід відзначити таких, як Е. Брукінг, Д.Л. Волков, Дж. Гелбрейт, О.А. Грішнова, М.І. Долішній, Л. Едвінссон, К.В. Ковтуненко, Л.К. Семів, О.М. Собко, Е. Тоффлер, А.А. Чухно. Проте досі багато науковців продовжують розглядати тему інтелектуального капіталу.

Загальні теоретичні та методичні підходи до управління конкурентними перевагами підприємства сформовано у працях [1–6]. На важливості розвитку нематеріальних активів та інтелектуального капіталу підприємства наголошено в роботах [7–11]. Формування конкурентних переваг вимагає застосування стратегічного підходу до визначення перспектив розвитку підприємства, впровадження якого розкрито в роботі [12]. На забезпеченні якості як головного чинника конкурентоспроможності звернуто увагу в роботі [13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні досягнення в теорії та практиці управління підприємством, є низка проблем, які залишаються предметом дискусій та обговорень вчених-економістів. Так, питання ролі інтелектуального капіталу, його складових елементів у механізмі забезпечення конкурентних переваг підприємства опрацьовані недостатньо повно.

Мета статті полягає в уточненні сутності та ролі інтелектуального капіталу, його складових елементів у механізмі забезпечення конкурентних переваг підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у механізмі формування конкурентних переваг підприємства відіграє його інтелектуальний капітал. Використання інтелектуального капіталу для розробки і впровадження нововведень є методом формування конкурентних переваг, що дає змогу прогресивним компаніям гарантувати своє виживання і становлення в умовах жорсткої конкуренції.

Вдале впровадження та здійснення нововведень як результату інтелектуального капіталу приводить до створення нових високотехнологічних товарів і передових технологій. Це веде до збільшення ефективності виробництва, яке характеризується підвищенням продуктивності праці і зниженням собівартості продукції.

Нині чіткого визначення поняття «інтелектуальний капітал» не існує. Е. Брукінг ототожнює інтелектуальний капітал з нематеріальними активами, які є підґрунтям існування та конкурентних переваг підприємства. Ключовими складовими є людські активи (знання, досвід, творчі здібності тощо), інтелектуальна власність, інфраструктурні та ринкові активи [14].

В.Л. Іноземцев дійшов висновку, що інтелектуальний капітал підприємства – це інформація і знання, які відіграють роль «колективного мозку», що акумулює знання працівників, інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, організаційну структуру, інформаційні мережі, імідж підприємства [15].

Д. Даффі наводить таке визначення: «інтелектуальний капітал – це сукупні знання, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур і взаємозв'язків» [16].

Б.Б. Леонтьєв вважає, що інтелектуальний капітал – це вартість усіх наявних інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, природні та надбані розумові здібності й навички, а також нагромаджені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами, тобто йдеться про бренди, клієнтуру, фірмове найменування, канали збуту, ліцензійні та інші угоди тощо [17].

А.А. Чухно під інтелектуальним капіталом розуміє «капітал, що акумулює наукові й професійно-технічні знання працівників, поєднує інтелектуальну працю та інтелектуальну власність, нагромаджений

досвід, спілкування, організаційну структуру, інформаційні мережі, тобто все те, що визначає імідж фірми та зміст її бізнесу [18].

Розрізняють три рівні дослідження інтелектуального капіталу, а саме особистісний, мікроекономічний (рівень підприємства) та макроекономічний (національної економіки).

Більшість науковців виділяє три складові інтелектуального капіталу, такі як людський, структурний та споживчий капітали. Проте думки вчених розходяться щодо основних його складових.

Під час своїх досліджень Л. Едвінссон та М. Мелоун включили до інтелектуального капіталу дві складові, такі як «структурний капітал» та «людський капітал» [19].

Інші науковці виділяють ще такі складові інтелектуального капіталу, як, зокрема, споживчий, організаційний, соціальний, партнерський, клієнтський, технологічний, інфраструктурний, інноваційний, процесний капітали.

У ході систематизації думок вчених про складові інтелектуального капіталу можна виділити такі його складові елементи, як людський, структурний (організаційний), споживчий (інтерфейсний) та соціальний капітали (рис. 1).

Інтелектуальний капітал відіграє важливу роль в механізмі забезпечення конкурентних переваг підприємства. По-перше, він є одним із найважливіших нецінових чинників забезпечення конкурентних переваг та конкурентоспроможності. По-друге, інтелектуальний капітал є основою складовою нововведень, які разом з перевагами першого ходу є методами забезпечення конкурентних переваг.

Нині питання оцінки людського, структурного (організаційного), споживчого (інтерфейсного) та соціального капіталу активно досліджуються і в зарубіжній, і у вітчизняній науковій літературі.

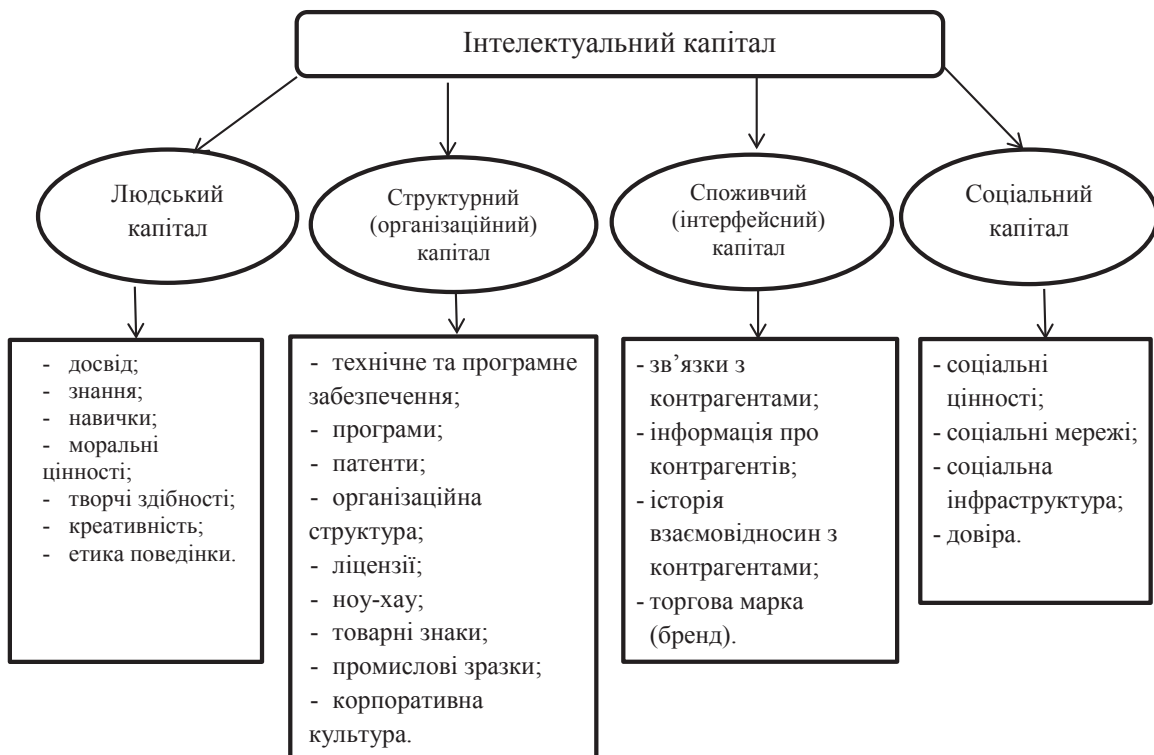

Рис. 1. Складові інтелектуального капіталу

Джерело: складено авторами за джерелами [7–9]

Людський капітал є ключовим чинником зростання, розвитку та забезпечення конкурентних переваг підприємства. Навички працівників підвищують продуктивність праці та призводять до розробки і впровадження інновацій у компаніях. Під людським капіталом розуміють знання та навички, яким володіють люди, що забезпечують їм здатність створювати цінність у глобалізованій економічній системі світу.

Важливим питанням є оцінка людського капіталу, адже людський капітал, як бачимо, є базовою цінністю підприємства. Різні міжнародні організації розробили методики, які тією чи іншою мірою придатні для цілей оцінки людського капіталу. Оцінка якості людського капіталу та його складових елементів, що здійснена Світовим економічним форумом, представлена у звітах по глобалізованому людському капіталу [20].

Індекс глобального людського капіталу, розрахований Світовим економічним форумом у 2017 році, оцінює ступінь, до якого країни оптимізували свій людський капітал на користь їх економік та самих людей. Оцінка людського капіталу побудована з використанням чотирьох підіндексів, які мають однакову питому вагу. Це підіндекси здібностей, використання, розвитку та ноу-хау. Підіндекс здібностей кількісно визначає наявний запас освіти протягом поколінь внаслідок минулих освітніх інвестицій, підіндекс використання охоплює застосування і накопичення навичок працівників серед дорослого населення, підіндекс розвитку відображає поточні зусилля з виховання, вміння та підвищення кваліфікації студентського корпусу та населення працездатного віку, підіндекс ноу-хау відображає ширину та глибину використання спеціальних навичок у роботі.

У звіті проаналізовано умови розвитку людського капіталу 130 країн світу за 21 показником, які були згруповані за такими чотирма групами: здібності (4 показники); використання (4 показники); розвиток (9 показників); ноу-хау (4 показники).

Результати глобального індексу людського капіталу у 2017 році визначають, наскільки добре країни розвивають свій людський капітал у масштабі від 0 (гіршого) до 100 (найкращого) у п'яти різних вікових групах: 0–14 років; 15–24 роки; 25–54 роки; 55–64 роки; 65 років і старше, щоб відобразити повний потенціал людського потенціалу країни. Він може бути використаний як інструмент оцінки прогресу в країнах і вказує на можливості навчання та обміну досвідом у сфері управління людським капіталом між країнами.

Узагальнені дані цього дослідження щодо України, країн-лідерів та аутсайдерів рейтингу, а також деяких країн, близьких нам територіально та за цим рейтингом, наведено у табл. 1.

Перші місця Індексу глобального людського капіталу у 2017 році посіли європейські країни, а саме Норвегія, Фінляндія та Швейцарія. Високі місця розміщення у цьому рейтингу мають також Сполучені Штати Америки та Німеччина.

Оцінка людського капіталу, здійснена Світовим економічним форумом, охоплює 21 країну зі Східної Європи та Центральної Азії. За середнім рахунком у 67,36 цей регіон посідає третє місце в глобальному масштабі після Північної Америки та Західної Європи. Вона включає кілька країн з успішним розвитком людського капіталу. Це Словенія (9 місце) та Естонія (12 місце). Російська Федерація у рейтингу посідає 16 місце, Чехія – 22, Україна – 24, Литва –

Таблиця 1

Індекс і рейтинг (зі 130) людського капіталу та його складових України порівняно з іншими країнами у 2017 році

Країна	Загальний індекс		Здібності (CAPACITY)		Використання (DEPLOYMENT)		Розвиток (DEVELOPMENT)		Ноу-хау (KNOW-HOW)	
	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг
Норвегія	77,12	1	80,46	13	73,18	24	82,63	6	72,22	6
Фінляндія	77,07	2	81,05	8	65,09	68	88,51	1	73,62	2
Швейцарія	76,48	3	76,36	28	69,12	42	84,87	2	75,57	1
Словенія	73,33	9	81,10	7	65,90	64	79,21	13	67,10	18
Естонія	73,13	12	80,94	10	72,70	28	76,20	18	62,68	26
Російська Федерація	72,16	16	83,19	4	74,33	18	72,97	33	58,14	42
Чеська Республіка	71,41	22	69,20	67	73,74	22	78,13	15	64,58	21
Об'єднане Королівство	71,31	23	71,59	54	67,40	51	76,23	17	70,02	10
Україна	71,27	24	81,70	5	72,65	31	71,47	38	59,26	38
Литва	70,81	25	80,42	14	70,28	37	73,05	31	59,50	37
Ємен	35,48	130	34,95	122	34,16	130	34,39	130	38,43	127

Джерело: [20]

25. Показники України особливо високі порівняно з рівнем ВВП на душу населення.

Висновки. Використання інтелектуального капіталу для розробки і впровадження нововведень є методом формування конкурентоспроможності організації, що дає їй змогу отримувати конкурентні переваги високого рангу. Розглянуто сутність і складові елементи інтелектуального капіталу підприємства. Розрізняють три рівні дослідження інтелектуального капіталу, такі як особистісний, мікроекономічний (рівень підприємства) та макроекономічний (національної економіки). Виділено такі складові елементи інтелектуального капіталу, як людський, структурний (організаційний), споживчий (інтерфейсний) та соціальний капітали.

Людський капітал є ключовим чинником зростання, розвитку та забезпечення конкурентних переваг підприємства. Оцінка якості людського капіталу та його складових елементів здійснена Світовим економічним форумом і представлена у звітах з людського капіталу. Зроблено оцінку людського капіталу України порівняно з іншими країнами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бондаренко С.М., Невмержицька А.А. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. Технології та дизайн. 2014. № 2(11). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/td_2014_2_15.pdf.
- Бондаренко С.М. Моделирование стратегии конкуренции промышленного предприятия. Стратегия экономического развития Украины. 2001. Вип. 7. С. 400–408.
- Касич А.О., Глущенко Д.О. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. Економіка та держава. 2016. № 11. С. 65–70.
- Касич А.О., Харькова Ж.В. Управление конкурентными преимуществами предприятия. Экономический анализ. 2016. № 2. Т. 25. С. 79–85.
- Бондаренко С.М., Бокій В.О. Про механізм формування конкурентоспроможності продукції підприємства. Економіст. 2001. № 9. С. 58–59.
- Бондаренко С.М. Система показників конкурентоспроможності, соціально-економічної ефективності для споживача та рейтингу виробу на ринку. Проблеми науки. 2001. № 10. С. 40–46.
- Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций: монография / пер. с англ. В.В. Ноздриной. Москва: Поколение, 2007. 368 с.
- Гришнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. № 1. С. 34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpt_2014_1_5.
- Маслов А.В. Теорія інтелектуального та людського капіталу в контексті інформаційної економіки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 136. С. 12–16.
- Касич А.О., Хіміч І.Г. Теоретичні основи оцінки та обліку нематеріальних активів. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. 2013. № 50(1023). С. 69–75.
- Касич А.О., Назарова М.В., Климович Т.А. Інноваційна продукція як основа підвищення конкурентоспроможності підприємств України. Держава та регіони. 2008. № 2. С. 66–69.
- Касич А.О. Втілення концепції стратегічного управління в практиці вітчизняних підприємств. Бізнес-Інформ. 2014. № 11. С. 290–294.
- Бондаренко С.М., Строкач І.М. Особливості використання соціально-орієнтованої концепції загального управління якістю TQM в Україні. Технології та дизайн. 2014. № 1(10). URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=1=&S21COLORTERMS=0&S21STR=EJ000048%2F2014%2F1.
- Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 288 с.
- Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. Москва: Academia-Наука, 1998. 614 с.
- Даффи Д. Человеческий капитал. URL: http://www.icci.ru/study/13/25men_cap.doc.
- Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. Москва: Издательский центр «Акционер», 2002. 200 с.
- Чухно А.А. Интеллектуальный капитал: сутність форми і закономірності розвитку. Економіка України. 2002. № 12. С. 61–67.
- Эдвинсон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал: определение истинной стоимости компании. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. С. 429–447.
- The Global Human Capital Report 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017>.